

بررسی پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خره عاشورایی» در خرم‌آباد

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۳۰)

سیامک موسوی اسدزاده^۱

چکیده

مردم شهر خرم‌آباد، روز عاشورا، در تعزیه حضرت امام حسین (ع)، با ترکیب خاک و آب و گلاب، حوضچه‌هایی از گل تهیه می‌کنند و بدن و سر و صورت خود را گل‌مالی می‌کنند. این آیین که در خرم‌آباد به «افتادن در خرّه» مشهور است، در مقاله حاضر، «آیین خرّه عاشورایی» نامیده می‌شود. آیین یاد شده، که تا سال‌های اخیر، به طور انحصاری در شهر خرم‌آباد برگزار می‌شد - و امروزه به سایر نقاط استان نیز تسری پیدا کرده است - ریشه در فرهنگ دیرینه این مردم دارد، چرا که مردم لر در سوگ عزیزانشان، گل بر سر و دوش خود می‌مالند. مقاله حاضر، به منابع و اسناد تاریخی موجود و اقوال مردم رجوع کرده تا سرنخ‌های تاریخی آیین خرّه عاشورایی را به دست آورد. بخشی از یافته‌های این جستار نشان می‌دهد که در کتاب‌های تاریخی، دواوین شعرا و سفرنامه‌ها، هیچ سند متقن و قابل اتکایی درخصوص خرّه‌مالی ایرانی‌ها یافت نمی‌شود اما در شاهنامه فردوسی در موارد متعدد به آیین گل‌مالی در سوگواری اشاره شده است.

کلیدواژه‌ها: آیین خرّه، خرّه‌مالی، خرّه افتادن، آیین گل افتادن، مراسم عاشورای خرم‌آباد.

---

۱. دکترای ادبیات نمایشی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد. رایانامه:

۱. مقدمه

«خَرّه»^۱ در گویش گُری، به معنای «گِل، آب و خاک به هم آمیخته» (ایزدپناه، ۱۳۶۳: ۵۲) است و هر نوع گل را که از ترکیب خاک و آب به وجود بیاید، شامل می‌شود. در فرهنگ دهخدا، در ذیل این واژه آمده است: «گل و لای چسبنده ته حوض جوی. گل سیاه و تر (از برهان قاطع). گل سیاه و تر» (دهخدا).

در بین گُرها، «خَرّه» به «گل» یا به اصطلاح، به گِلی که در روز عاشورا، با آداب خاصی تهیه می‌شود و عزاداران حسینی آن را به خود می‌مالند، اطلاق می‌شود. ریشه پیدایش آیین «خَرّه» عاشورای خرم‌آباد را می‌توان در آیین‌های سوگواری این مردم دانست. گُرها احترام بسیار زیادی برای اموات خود قائل‌اند و به همین دلیل، مراسم سوگواری در لرستان، بسیار مفصل و پرهزینه است؛ به طوری که هیچ‌یک از آداب و رسوم آنان تا این اندازه گسترده و پُر تشریفات نیست. شیوه برگزاری این مراسم، به نوع باورها و اعتقادات مردم گُر ربط دارد و کاملاً وابسته به باورهای آنان در مورد مرگ در طول تاریخ است.

وابستگی شدید عاطفی بین این مردم - بویژه در نظام ایلاتی، عشایری - و پیوندهای مستحکم فامیلی و طایفه‌ای، همچنین وسعت جمعیت ایلات، طوایف و وابستگان فرد متوفی، باعث می‌شود که امروزه هم، مراسم تعزیت، روزها به طول بینجامد.

هرچند که رسوم عزاداری در لرستان شبیه هم هستند، برخی از ایلات، طوایف و مناطق، مراسم خاص خود را دارند. همچنین عزاداری برای مردان، زنان، بزرگسالان، کودکان، جوانان، بزرگان و کلان‌تران^۲، بسیار متفاوت است و بسته به جنس، سن، موقعیت اجتماعی، موقعیت سیاسی و وضعیت اقتصادی فرد متوفی، تغییر می‌کند.

به مراسم فاتحه‌خوانی و ترحیم در گویش گُری، «پُرس»^۳ اطلاق می‌کنند. در فرهنگ دهخدا، ضمن اینکه در معنی این کلمه به احوالپرسی و عیادت اشاره شده، آمده است: «مجلس ختم. مجلس ترحیم. عزاخانه» (دهخدا).

1. xarra

۲. بزرگان طوایف و ایلات

3. pors

بررسی پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خرّه عاشورایی» در خرم‌آباد ❖ ۹۵

مراسم پُرس، حتی ممکن است بیشتر از یک هفته به طول انجامد. در بین بختیاری‌های شرق لرستان، مراسم پرسی به نام «تازی»^۱ رواج دارد که گاه چند ماه پس از فوت در گذشته همچنان برگزار می‌شود و کیفیت آن، چنان است که گویی متوفی به تازگی در گذشته است.^۲

۲. پیشینه پژوهش

در خصوص سوگواری در لرستان آثار بسیاری وجود دارند که در آنها آیین‌های گیسو بردن، روی خراشیدن، کتل بستن، پلاس پوشیدن، نواختن کوس اندوه، پرسه، مویه‌خوانی بررسی شده است. (سگوند، ۱۳۷۷؛ مجیدزاده و همکاران، ۱۳۴۳)

در برخی آثار نیز به طور خاص اما نه عمیق و با رویکرد توصیفی به آیین خرّه‌مالی اشاره شده است. (کرزبر یاراحمدی، ۱۳۸۹؛ عسگری عالمی، ۱۳۸۴) در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی نیز اطلاعات زیادی درباره آیین خرّه‌مالی وجود دارد که اغلب جنبه خبری و توصیفی دارند. اما مفصل‌ترین جستار در خصوص خرّه‌گیری در لرستان را سیامک موسوی اسدزاده نگارنده - در کتاب سوگ‌سرایی و سوگ‌خوانی در لرستان ارایه کرده است.

۳. بحث و بررسی

در این بخش آداب مشترک عزاداری در لرستان همچون گیسوبران و وشت نیز خرّه عاشورا بررسی خواهد شد.

۳-۱. آداب مشترک عزاداری در لرستان

برخی از آداب مشترک تعزیت در بین مردم لر، که از اعماق تاریخ این سرزمین برآمده و در شاهنامه فردوسی هم به آن اشاره شده، به شرح زیر است:

1. tâzei

۲. هرگاه فرد برجسته‌ای از عشایر چهارلنگ بختیاری در طی کوچ درگذرد، مراسم غسل و تدفین وی در همان جا به اجرا درمی‌آید و مراسم ترحیم مختصری برپا می‌شود. ولی مراسم اصلی یا «تازه» وی پس از استقرار کامل ایل در ییلاق، صورت می‌گیرد.

- گیسو بران: گیسو بران از آداب سوگ در لرستان است؛ به این ترتیب که مادر، زن، دختر یا خواهر فرد در گذشته، گیسوی خود را - که نماد زیبایی و شور است - می برد و بر بالای گور در گذشته می آویزد. گیسو بران؛ یکی از مراسم سوگ در ایران باستان است، چونان که «فرنگیس» در سوگ سیاوش چنین می کند:

ز سر ماهرویان گسسته کمند	خراشیده روی و بمانده نژند
همه بندگان موی کردند باز	فرنگیس مشگین کمند دراز
برید و میان را به گیسو بیست	به فندق گل ارغوان را بخست

(فردوسی، ۱۳۹۱: ۱۲۰).

- وشت: زنان صاحب‌عزا، با ناخن گونه‌های خود را می خراشند. این عمل گاه به صورت دسته جمعی و با هم آوایی صورت می گیرد و زنان هماهنگ با هم، در حالی که آوای «و - و»^۲ سر می دهند؛ ناخن بر صورت می کشند. در شاهنامه فردوسی، زنان معزا، مانند فرنگیس - در سوگ سیاوش - صورت می خراشند:

فرنگیس بگرفت گیسو به دست   گل ارغوان را به ناخن بخست

(همان: ۱۱۸).

مردان عزادار نیز ناخن بر گوشه‌های پیشانی می کشند، اما معمولاً نه آن گونه که زخم بشود. در شاهنامه فردوسی نیز به این آداب اشاره شده است، آن چنان که زال بر کشته شدن سیاوش می کند:

بچنگال رخساره بشخود زال   همی ریخت خاک از بر شاخ و یال

(همان: ۱۲۳).

- مویه گری: زنان و مردان لر، بر فرد در گذشته، مویه سر می دهند. به طور معمول، یک زن خوش صدا، به صورت فی البداهه، با آهنگی سوزناک، مویه می آغازد و دیگر زنان با او دم می گیرند و همنوا می شوند.

1. vešat

2. veve

بررسی پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خرّه عاشورایی» در خرم‌آباد ❖ ۹۷

مویه‌گری در خطه لرستان، بسیار دیرینه است. رومن گیرشمن باستان‌شناس فرانسوی، بر اساس مطالعه یک حجم مفرغی باستانی که از لرستان به دست آمده است و دو زن را در حال مویه کردن و گیسوبران نشان می‌دهد، چنین می‌نویسد: «... احتمالاً زن‌هایی بوده‌اند که هنگام تدفین، آنها را اجیر می‌کرده‌اند تا گریه و زاری کنند و موهای خود را بکنند، زیرا دو مجسمه برنزی در میان این اشیا وجود دارد که دو زن را در حال گریه کردن و کندن موی خود نشان می‌دهد.» (گیرشمن، ۱۳۷۱: ۴۰)

- **خرّه مالی:** یکی دیگر از آدابی که مردم لرستان در سوگ نزدیکان و عزیزانشان، به جا می‌آورند، مالیدن گل بر سر و شانه‌هایشان است. مردان و زنانی که وابستگان درجه یک متوفی محسوب می‌شوند، گل را بر سر و شانه‌هایشان می‌مالند، اما دیگران، فقط شانه‌هایشان را گل مالی می‌کنند.

در جوامع روستایی و عشایری، در عزای عزیزانشان، از هر گلِ پاکی که جلوی دست باشد، بر سر و شانه‌هایشان می‌مالند و گاهی نیز، تشتی از گل مهیا و در حیاط خانه فرد متوفا گذاشته می‌شود، تا زنان و مردان نزدیک به فرد درگذشته، از آن به سر و شانه‌هایشان بمالند.

گل برسرکردن، نشانه‌ای از خاک‌نشینی و بدبختی کسانی است، که عزیزشان را از دست داده‌اند.

در این زمینه، اصطلاحات فراوانی در بین مردم لرستان رواج دارد، نظیر: «خوشه حوشک کردی د خَرّه»^۱ به معنای: «از سرتا پا خود را تماماً گل مالی کرده بود». این اصطلاح اشاره به اوج بدبختی فرد «عزیز مُرده» دارد و یا «خرّه بی د سرش»^۲ به معنی: «گل بر سر شدن». این اصطلاح که خیلی از اوقات، الزاماً در مورد عزاداری به کار نمی‌رود، دلالت بر اوج درماندگی و بدبختی فرد مورد اشاره دارد.

در اسناد مکتوب مرتبط با تاریخ و فرهنگ ایران و اقوام ایرانی، هیچ اشاره‌ای به گل بر سر کردن و گل مالی در سوگ عزیزان نشده است ولی در شاهنامه فردوسی، عمل خاک بر سر شدن، به وفور به چشم می‌آید.

1. xoše hošk kerdi de xarra

2. xarra bide sareš

۹۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

استاد سید مصطفی سعیدی^۱، اشاره می‌کند:

در داستان‌های شاهنامه، در هنگام کشته شدن پهلوانان و یلان ایرانی، به کرات می‌شنویم، که دیگر دلیران، در سوگ یاران و عزیزانشان خاک بر سر می‌کنند، ولی هرگز به «گل بر سر کردن» یا گل بر شانه و لباس مالیدن بر نمی‌خوریم و به گمان من این یک رسم جدیدتر از دوره حکیم ابوالقاسم فردوسی است.» (مصاحبه با سید مصطفی سعیدی، خرم‌آباد: ۱۳۹۷).

برای مثال، در داستان رستم و سهراب، پس از کشته شدن سهراب چنین آورده می‌شود:
پیاده شد از اسپ رستم چو باد   به جای گله خاک بر سر نهاد
(فردوسی، ۱۳۹۱: ۹۳).

همچنین، فردوسی در مقام سیاه‌پوشی و خاک بر سر کردن در داستان سیاوش، می‌آورد:
همه دیده پر خون و رخساره زرد   زبان از سیاوش پر از یاد کرد
چو طوس و چو گودرز و گیو دلیر   چو شاپور و فرهاد و رهام شیر
همه جامه کرده کبود و سیاه   همه خاک بر سر به جای کلاه
(همان: ۱۲۳).

همچنین ابن بطوطه^۲ که در نیمه اول قرن هشتم هـ. ق، مدت کوتاهی در میان گران به سر برده، شاهد «خاک بر سر کردن» افراد معزا در آن سامان بوده است. وی که همزمان با درگذشت فرزند و ولیعهد افراسیاب^۳ - از اتابکان گران بزرگ - در ایذه - مرکز حکومت وی - به سر می‌برده است و در مراسم تعزیت ولیعهد شرکت داشته، چنین می‌نویسد:
«سرای اتابک پر بود از مردان و کودکان و غلامان و افراد خانواده سلطنتی و وزرا و لشکریان. این گروه همه جامه‌ای از تلیس^۴ و جل چارپایان بر تن کرده، خاک و کاه بر سر پاشیده و جلو سر خود را تراشیده بودند.» (ابن بطوطه، ۱۳۷۶: ۲۴۲).

۱. سید مصطفی سعیدی (۱۳۹۸-۱۳۱۶) معروف به «آسید مصطفی»، نقال برجسته کشورمان، حافظ شاهنامه و دوابین سایر شعرای کلاسیک ایران.

۲. محمدبن عبدالله بن محمدابن بطوطه (مراکش ۷۷۹ - طنجه مراکش ۷۰۳ هـ. ق) پژوهشگر اسلامی، حقوقدان و جهانگرد مراکشی.

۳. اتابک افراسیاب دوم، از سال ۷۴۰ تا ۷۵۱ هـ ق حکومت لرستان بزرگ (گران بزرگ) را در دست داشت.

۴. گونی

بررسی پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خرّه عاشورایی» در خرم آباد ❖ ۹۹

در حال حاضر، در گفتار عامه، «خاک بر سر شدن»، در مقام بدبخت شدن و «خاک بر سر» در مقام تحقیر و بی‌نوایی، به فراوانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. عمل خاک بر سر ریختن، هنگام مصیبت، در جوامع روستایی و شهری به چشم می‌آید. امروزه، در سطح کشور و حتی در تهران و کرج، برخی از بازماندگان درجه اول فرد در گذشته، هنگام خاک‌سپاری عزیزشان، از خاک گور بر سر می‌ریزند، حتی گاه نیز دیگران بر ایشان چنین کاری می‌کنند چون باور بر این است که با ریختن خاک بر سر صاحبان عزا، آنان آرام‌تر و صبورتر می‌شوند.

تصویر ۱. همیاری در خرّه‌مالی

گویا گرها در سوگواری‌هایشان پا را فراتر از این گذاشته‌اند و برای نشان دادن اوج بدبختی و فلاکتشان، در سوگ عزیزانشان، گل بر سر و شانه مالیده‌اند و به دلیل بزرگی مصیبت شهادت حضرت امام حسین (ع) و یارانش، آن را وسعت داده و سر تا سر بدن و سر و صورت را به گل آغشته کرده‌اند.

(تصویر ۱)

۲-۳. خرّه عاشورا

تهیه خرّه عاشورا در خرم‌آباد، آیینی مفصل دارد. در هر یک از محلات شهر، جایگاهی برای تهیه خرّه، در نظر می‌گیرند و دو روز پیش از عاشورا، از هر جایگاه، عده‌ای برای آوردن خاک رس بکر، به خارج از شهر می‌روند و خاک دست‌نخورده را به میزان لازم، بار خودرو می‌کنند و به جایگاه می‌آورند. در هر جایگاه، با دیواره‌های آجری یا فلزی، حوضچه‌ای به ابعاد تقریباً ۲×۲ متر و به ارتفاع ۲۰ سانتی‌متر، بر روی آسفالت خیابان - که از پیش کاملاً شسته و تطهیر شده است - تعبیه می‌کنند و خاک را

۱۰۰ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

به میزان مورد نیاز، با الک ریز می‌بیزند و در وسط حوضچه کُپه می‌کنند. سپس گلاب‌هایی را که مردم نذر کرده‌اند، در کنار خاک قرار می‌دهند. سحرگاه روز عاشورا، مسئولان تهیه خَرّه، به داخل حوضچه می‌روند و خاک را با آب گرم و گلاب به هم می‌آمیزند و آماده مصرف می‌کنند.

عمل گل‌مالی به طور معمول، بعد از نماز صبح آغاز می‌شود؛ این زمان تا ساعاتی بعد، حتی در فصول گرم سال، هوا خنک و در زمستان‌ها بسیار سرد است. به همین دلیل، افرادی که گلی و در نتیجه «خیس» می‌شوند، به شدت احساس سرما می‌کنند و باید هر چه زودتر خود را گرم و خشک کنند. از این رو، چند روز قبل از عاشورا، مسئولان جایگاه، به جمع‌آوری هیزم و نفت برای سوزاندن در این وقت می‌پردازند. پیش‌تر، اهالی خرم‌آباد، در خانه آن نگه می‌داشتند و برای جمع‌آوری آن، آیینی خاص برگزار می‌کردند؛ عده‌ای در محله راه می‌افتادند و می‌خواندند:

چو و هیمه در انداز نذر حسین و عباس^۱

معنی: «تکه‌ای چوب و هیزم نذر حضرت امام حسین (ع) و عباس (ع) کن و از خانه بیرون بینداز». به این ترتیب، هرکدام از اهالی، تکه‌ای هیزم، چوب و یا نفت نذرانه، به گردآورندگان می‌دادند.

۳-۳. تاریخ برگزاری مراسم خَرّه

درباره تاریخ پیدایش مراسم خَرّه در خرم‌آباد هیچ منبع مکتوب و متقنی به دست نیامده اما اقوال شفاهی مردم خرم‌آباد، زمان پیدایش مراسم خَرّه را به دو دوره زمانی، محدود می‌کند. برخی از معمرین خرم‌آبادی، نظیر دکتر شیخ حمید عیدی^۲، حاج روح‌الله سراجی^۳ و سیدعلی موسوی اسدزاده^۴، بدون در دست داشتن، سندی معتبر و صرفاً به دلیل آنکه بسیاری از آیین‌های مذهبی، نظیر «تعزیه» و «روضه‌خوانی» بدعت دوره صفویه بوده است، آغاز آیین خَرّه را به این دوره نسبت می‌دهند:

1. ĉui hima dar andâz nâzr hosyn-o- abbâs

۲. حجت‌الاسلام دکتر حمید عیدی (۱۳۹۵-۱۳۰۲ خرم‌آباد) نویسنده، دبیر بازنشسته دبیرستان و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد.

۳. حاج روح‌الله سراجی (۱۳۸۶ - ۱۳۰۴ خرم‌آباد) معلم بازنشسته و مدیر اسبق مدارس خرم‌آباد.

۴. سیدعلی موسوی اسدزاده (۱۳۹۱ - ۱۳۱۳ خرم‌آباد) کارمند بازنشسته بانک صادرات خرم‌آباد.

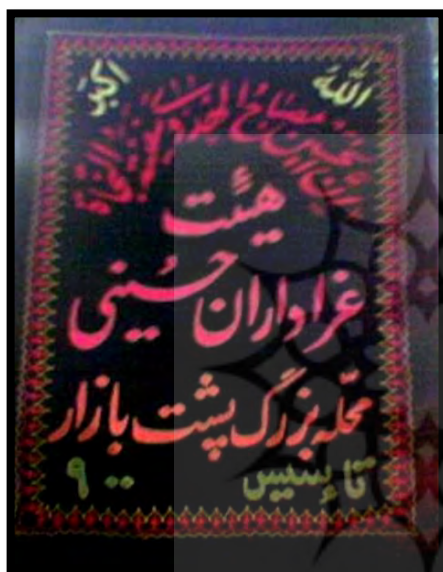
بررسی پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خرّه عاشورایی» در خرم‌آباد ❖ ۱۰۱

«احتمالاً مراسم گل‌افتادن در خرم‌آباد، از دوره صفویه و اعلام مذهب شیعه اثنی‌عشری به‌عنوان مذهب رسمی کشور، آغاز شده است. البته من سند مکتوبی در این مورد ندیده‌ام.» (مصاحبه با روح‌الله سراجی، ۱۳۸۳).

همچنین، بر مبنای اقوال شفاهی معمرین خرم‌آبادی، که از پدر و پدرجدشان ذکر می‌کنند، مطمئن می‌شویم که تا چند نسل پیش از آنان - یعنی مقارن آغاز دوره قاجار - مراسم خرّه با همین کیفیت برگزار می‌شده است.

باقر ذرافشان^۱ چنین اظهار می‌کند:

«مرحوم پدرم برایم نقل می‌کرد، از پدرش شنیده، که در دوره پدر بزرگش، مراسم خرّه برگزار می‌شده است» (مصاحبه با باقر ذرافشان ۱۳۹۷).

نکته حائز اهمیت دیگر این است که بر بیرق هیئت عزاداری حسینی محله «پشت بازار» - یکی از محله‌های کهن خرم‌آباد - تاریخ تأسیس این هیئت؛ ۹۰۰ هـ. ق درج شده است و معمرین این محله معتقدند، که از همان زمان،

مراسم خرّه برگزار می‌شده است. تصویر ۲. بیرق هیئت عزاداری حسینی محله پشت بازار خرم‌آباد (تصویر ۲)

البته سند مکتوب و متقنی در خصوص تأسیس این هیئت در آن تاریخ در دست نیست و اگر همه‌گیری مراسم عزاداری حسینی را بعد از استقرار حکومت صفویه بدانیم، تاریخ یادشده، ۷ سال قبل از ایجاد این سلسله را نشان می‌دهد. چون بر اساس مفاد کتب تاریخی، پادشاهی صفویه را در ۹۰۷ هـ. ق شاه اسماعیل اول صفوی ایجاد کرده است. (مجیر شببانی، ۱۳۴۶: ۲۵)

۱. محمد (باقر) ذرافشان (۱۳۳۰ خرم‌آباد) شغل آزاد. نوازنده کمانچه و گردآورنده آثار موسیقایی قدمای خرم‌آباد.

۱۰۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

با این حال اگر تاریخ ایجاد این هیئت را دقیق بدانیم، باز هم دلیل متقنی برای انجام مراسم خَرّه در آن روزگار نخواهد بود.

۴. جمع بندی

در این مقاله، پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خَرّه عاشورایی» بررسی شد. این مراسم پیش تر به طور اختصاصی، فقط در خرم آباد لرستان برگزار می شد اما هم اکنون به سایر شهرهای استان نیز تسری یافته است. همان طور که اشاره شد. هیچ ردی از خَرّه مالی ایرانی ها در تعزیت عزیزانشان، در آثار گذشته و به خصوص کتب تاریخی، دواوین شعرا، سفرنامه ها و گزارش های مکتوب، به چشم نمی خورد و حتی در کتاب های اسلامی - اهل تشیع و اهل تسنن - چنین موردی ثبت نشده است.

گذشته از این، در متون پیش از اسلام و بویژه در منابع زرتشتی^۱ نیز سرنخی از این آیین به دست نیامده است و اساساً در آیین زرتشتی، شیون و مویه بر درگذشتگان، امری نکوهیده و خلاف قوانین دینی شمرده شده است.

به این ترتیب نباید انتظار داشت، پیروان دینی که آنان را از مویه و عزاداری مفصل بر مردگان نهی می کند، در سوگ عزیزانشان چنین مراسمی به جای آورند.

البته در تطبیق برخی از آداب سوگ، که در شاهنامه فردوسی آمده است، بُن مایه فرهنگی، مراسم خَرّه عاشورای خرم آباد به درستی معلوم و معین می شود، اما زمان شکل گیری این مراسم به طور مستند و مستدل، عیان نیست. آنچه مسلم است، مردم این خطه و ساکنان غرب کشور، که بنا بر شواهد موجود، از قرن دوم هجری قمری به این

۱. در ارداویرافنامه، چنین آمده است: «فصل ۱۶: ۱. پس سروش اهلو [sru šahlav] و ایزدآذر دست مرا فراز گرفتند و از آن جا فراز تر رفتم ۲. جایی فراز آمدم و دیدم رودی بزرگ و پر زور، تاریک [چون] دوزخ، که روان فروهران بسیار در آن رود بودند. بودند [کسانی] که نمی توانستند بگذرند، [کسانی] که با رنج گران می گذشتند و بودند کسانی که به آسانی می گذشتند. ۳. و پرسیدم: «این کدام رود و این مردم کیستند که این چنین در رنج هستند؟» ۴. سروش اهلو و ایزد آذر گفتند: «این رود، آن اشک بسیاری است، که مردمان از پس درگذشتگان از چشم می ریزند و برای درگذشتگان شیون و مویه می کنند.» ۵. آنان خلاف قانون اشک می ریزند و به این رود افزوده می شود. ۶. آنان که نمی توانند بگذرند، آنهایی هستند که از پس درگذشته شیون و مویه و گریه بسیار کرده اند، اما آنهایی که آسان تر [می گذرند] آنهایی هستند که کم تر [این کار را] کرده اند. ۷. به جهانیان بگو، شما که در گیتی [هستید]، شیون و مویه و گریه خلاف قانون می کنید، چه این چند بدی و سختی به روان درگذشتگان شما رسد.» (ژینیو، ۱۳۷۲؛ ۶۰ - ۵۹).

بررسی پیشینه فرهنگی - تاریخی مراسم «خرّه عاشورایی» در خرم‌آباد ❖ ۱۰۳

طرف، با ظهور و «گسترش آیین یارسان»^۱ دوستدار حضرت علی(ع) و آل او شده‌اند و به مذهب تشیع گرایش یافته‌اند، به طور قطع، در نخستین فرصت - ایجاد حکومت‌های شیعی به‌خصوص از «آل بویه»^۲ به بعد، - که اجازه تعزیت بر امام حسین(ع) را یافته‌اند و به احتمال، در یکی از چنین ادواری، تعزیت خرّه عاشورا را بر پا کرده‌اند و البته مانند تمام پدیده‌های فرهنگی، این مراسم نیز طی دورانی طولانی، به شکل امروزی درآمده است. با این حال، اقوال فراوانی که ظهور آن را به دوره صفویه نسبت می‌دهند، به دلیل اینکه بر پایه اسناد و دلایل متقن نیستند، نیست، نمی‌توانند مورد پذیرش قرار گیرند. از این رو، تا به دست آمدن اسناد معتبر و دلایل استوار، تاریخ ظهور آیین خرّه عاشورای خرم‌آباد را نمی‌توان به دوره‌ای پیش از آنچه معمرین و سالخوردگان، از گذشتگان خود روایت می‌کنند - یعنی اوایل تشکیل سلسه قاجار - نسبت داد.

منابع

- ابن بطوطه، محمدبن عبدالله (۱۳۷۶). سفرنامه ابن بطوطه. جلد اول چاپ ششم؛ مترجم: محمد علی موحد. تهران: آگه.
- ایزدپناه، حمید (۱۳۶۳). فرهنگ لری. چاپ دوم، تهران: آگه.
- حنیف، محمد (۱۳۸۷). سور و سوگ در فرهنگ عامه لرستان و بختیاری، تهران: طرح آینده.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۸۰). لغت‌نامه دهخدا. تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا.
- ژینیو، فیلیپ (۱۳۷۲). ارداویرافنامه. ترجمه و تحقیق: ژاله آموزگار، تهران: انتشارات معین و انجمن ایران‌شناسی فرانسه.

۱. برخی معتقدند آیین «اهل حق» در قرن دوم توسط بهلول ماهی (متوفی ۲۱۹ قمری) و یارانش با استفاده از عقاید و آرا و ذخایر معنوی ایران مانند آیین زردشتی، مانوی و مزدکی و با بهره‌گیری از دین مبین اسلام و آیین مسیحی و کلیمی و افکار فرقه‌های غالی پس از اسلام پی‌ریزی شده است. همچنین گفته شده است که مسلک اهل حق در قرن سوم توسط شاه فضل ولی تأسیس شده است. (نگاه کنید به: صفی‌زاده، صدیق (۱۳۸۷). پیران و مشاهیر اهل حق، تهران: حروفیه. (ص ۲). و مردانی، محمد (۱۳۸۵). سیر کوتاه در مرام اهل حق، قم: سپهرآذین. ص (۱۹).

۲. «آل بویه» (۳۲۰-۴۴۷). از دودمان‌های دیلمی ایرانی پس از اسلام است که شیعه بودند و در بخش مرکزی و غربی و جنوبی ایران و عراق فرمانروایی می‌کردند. نگاه کنید به: فقیهی، علی‌اصغر. (۱۳۹۰). «تاریخ آل بویه»، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.

۱۰۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

- سگوند، اردشیر (۱۳۷۷). «آیین‌های سوگواری در لرستان و ریشه‌های آن». **کیهان فرهنگی**. ش ۱۴۹.
- صفی‌زاده، صدیق (۱۳۸۷). **پیران و مشاهیر اهل حق**. تهران: حروفیه.
- عسگری عالم، علی‌مردان (۱۳۸۴). **فرهنگ واژگان لری**. خرم‌آباد: افلاک.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۱). **شاهنامه فردوسی**. چاپ چهارم، تهران: آدینه سبز.
- فقیهی، علی‌اصغر (۱۳۹۰). **تاریخ آل بویه**. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
- کرزبر یاراحمدی، غلامحسین (۱۳۸۹). **فرهنگ مردم بروجرد**، به کوشش علی‌آنی‌زاده، تهران: طرح آینده.
- گیرشمن، رومن (۱۳۷۱). **هنر ایران جلد اول**. ترجمه: عیسی بهنام. تهران: علمی فرهنگی.
- مجیدزاده، یوسف؛ کلکی، بیژن؛ نادری، حسین (۱۳۴۳). «آیین سوگواری در دلفان لرستان». **هنر و مردم**، شماره ۲۵، صص ۸.
- مجیر شیبانی، نظام‌الدین (۱۳۴۶). **تشکیل شاهنشاهی صفویه**. تهران: دانشگاه تهران.
- مردانی، محمد (۱۳۸۵). **سیر کوتاه در مرام اهل حق**. قم: سپهرآذین.
- موسوی اسدزاده، سیامک (۱۳۸۰). **سوگ‌سرایی و سوگ‌خوانی در لرستان**. خرم‌آباد: افلاک.

راویان

- ڈرافشان، محمد (باقر) گردآورنده آثار موسیقی قدمای لرستان، خرم‌آباد، ۱۳۹۱.
- سراجی، روح‌الله معلم بازنشسته، خرم‌آباد.
- سعیدی، سیدمصطفی (آسید مصطفی)، نقال، خرم‌آباد، ۱۳۹۷.
- عیدی، حجت‌الاسلام دکتر حمید، نویسنده و دبیر بازنشسته و عضو هیئت علمی و دانشگاه آزاد خرم‌آباد، خرم‌آباد، ۱۳۹۵.
- موسوی‌زاده، سیدعلی، کارمند بازنشسته بانک صادرات، خرم‌آباد، ۱۳۸۶.